

Bocsor Istvánra emlékezünk

(1807–1885)

1. 1981 őszén ünnepelte a pápai református kollégium alapításának 450 éves évfordulóját. A magyar művelődéstörténetben oly nagy szerepet játszó intézmény falai között a hazai tudomány, művészet, politika és irodalom számos kiemelkedő nagysága tanult: Jókai, Petőfi, Deák Ferenc, Eötvös Károly, Noszlopy Gáspár, vagy a későbbi nemzedékekből Somogyi József szobrászművész, Lőrincze Lajos nyelvész, Nagy László és Csoóri Sándor költők. A jubileumi ünnepségen Pozsgay Imre akkori művelődési miniszter mondott beszédet, melyben kiemelte, hogy „Pápán tanított a reformkor talán legnagyobb hatású történelemtanára, a híres Bocsor István professzor”.¹ Órála emlékezünk most halálának centenáriumán, mert eredményekben és hatásaiban csodálatosan gazdag életútja a jelenkor emberének is számos tanulsággal szolgálhat.

Bocsor István 1807. október 18-án született a mezőföldi Enyingen. Szülőháza a mai Bajcsy-Zsilinszky utca 15. számú lakás, amelynek hátsó kapuja a Petőfi utcára nyílik. A Bocsor-szülőház Petőfi utcai végét átépítették, de az épület derékréze és pincéje ma is eredeti állapotban látható.²

Édesapja, Bocsor Péter a jobbgysorból küzdött föl magát a módosabb gazdák sorába, s Enying akkori földesura, Battyhány Fülöp neki adta bérbe az uradalom hús- és bormérését. A szülők előrelátó emberek voltak, s nem sajnálták a pénzt kisebbik fiuk, István taníttatására. Az elemi iskola első négy osztályának elvégzése után, 1819 őszén beiratták a pápai kollégium grammatikai osztályába.

Bocsor István a gimnáziumi évek alatt mindvégig kiváló előmenetelű és magaviseletű diák volt. 1825-ben fejezte be a gimnáziumot, majd ezt követően újabb hat évet tanult a kollégium főiskolai tagozatán: filozófiát, történelmet és teológiát hallgatott; majd amikor 1832-ben megindult Pápán a jogi tanfolyam, azt is elvégezte. Szabad idejében idegen nyelveket tanult és ifjúsági zenekart is szervezett.

1831-ben, miután befejezte főiskolai tanulmányait a poetica (költészet) segédtanárává választották meg, ebben az is szerepet játszott, hogy társai közül magasan kitudt a magyar nyelv és költészet iránti kivételes érdeklődésével. És ez igen lényeges volt akkoriban — a reformkorszak hajnalán —, hiszen Bocsor katedrára lépése idején hazánkban még a latin volt az iskolai oktatás nyelve, s csak a reformeszmék fokozatos előretörése szüntette meg ezt a helyzetet. Bocsor 1831—1835-ig működött a pápai kollégiumban segédtanárként és helyettes tanárként (praeceptor et praes); ez idő alatt betöltötte a könyvtárosi, ellenőri (contrascriba) és seniori (önkormányzati vezetői) hivatásokat is. Egy sereg tantárgyat tanított: matematikát, földrajzot, görög nyelvet, éneket és zenét. Lelkiismeretes és pontos munkájával kivívta feljebbvalói elismerését s a főiskola tanácsa 1835-ben megválasztotta az esztétika, a francia nyelv és a neveléstan rendes tanárának.

Örömmel és lelkesen fogadta a megtisztelő kinevezést, de mielőtt rendes tanári katedráját elfoglalta volna, külföldi egyetemekre indult tapasztalatcserére. Először Bécsben tanulmányozta szaktárgyait, majd a berlini egyetemre ment. Nagy figyelmet szentelt a porosz közép- és felsőiskolák szervezetének tanulmányozására, melynek nyomai később a pápai közép- és fő-

¹ Pozsgay Imre: Unnapi beszéd a pápai kollégium alapításának 450 éves évfordulóján. Új Tükör 1981. X. 11.

² Balázs Sándor adatai Tudós Bocsor c. írásában. Szabad Föld. 1977. VI. 19.

iskola modernizálásánál is megfigyelhetők. A reformkorszak eszméitől átítatott ifjú tanár Berlinből Párizsba szeretett volna menni. Kedves barátja, Szemere Bertalan (Kossuth későbbi miniszterelnöke) inasának öltözött, de a francia—porosz határon fölismerték és visszatoloncolták.

2. Külföldi tapasztalatokkal fölverte, 1837 végén foglalta el rendes tanári székét Pápán. Nagy energiával látott munkához, hogy növendékeit megtanítsa a honi nyelvre és irodalmunk értékeire. Olvasótersaságot szervezett, s a tagság által összeadott pénzből meghozatta Pestről a hazai irodalom legújabb termékeit. Ezek a művek alapozták meg a pápai képzőtársulat — melynek később Jókai és Petőfi is tagja volt — nagy hírű könyvtárát!

Tanár- és tanrendváltozás miatt Bocsornak át kellett vennie a világtörténelem és a statisztika tanítását is. Ekkor már több nyelven beszélt kifogástalanul (angol, latin, görög, francia, német, olasz). Rendes tanári katedrájának elfoglalása után olyan magasív tanári pályát futott be Pápán, amely a magyar neveléstörténet legnagyobb alakjainak sorába emeli őt mindmáig. Ötvennégy esztendőig (!) tanított, nevelt; de tudományos, iskolareformeri és tankönyvírói téren is hervadhatatlan érdemeket szerzett.

Pályakezdeése a reformkorszakra esett. A hazafias eszmék térhódítása, a nemzeti nyelv és kultúra művelése, a magyar irodalmi, művészeti és gazdasági élet kibontakoztatása erre a pezsdítő korszakra esik. 1837-ben rendes tanári székfoglalóját magyar nyelven tartotta meg, s magyarul kezdte előadni a világtörténelmet is. Ekkoriban fogalmazta meg tanári hitvallását: „Míg létem rövid folyamata engedi, mindent, amit tehetek a nép nevelésére, s nevendékeim művelésére, elkövetni szent kötelességemnek tartom.”³

Mint a világtörténet tanára, legfőbb főladatának tekintette a história haladó hagyományainak megismertetését növendékeivel. Különösen fontosnak tartotta a francia forradalmi eszmék elhíntését. Bocsor tanári pályáját a kezdettől a végéig átszötte a szabadságeszmék szenvedélyes tanítása, s a mindenfajta zsarnokság elleni határtalan gyűlölete és megvetése. „Az anyanyelv közvetlenségével, az önmeggyőzés melegével, az élettapasztalat higgadtságával, de egy szersmind a jövőre való következtetés célzatosságával”⁴ megtartott históriai előadásai hamarosan a legnépszerűbbek lettek a pápai kollégiumban. A hazafias eszmék hatása alá került tanulóifjúság nagy tömegben kezdte látogatni Bocsor professzor óráit, sőt még a város érdeklődő polgárai közül is sokan eljöttek, hogy meghallgassák. Antal Gábor írja: „A hallgatóság befogadására nem volt elég a kollégium nagyterme, hanem a hallgatóknak nagy része kinn a folyosón állott, s áhitattal szívta magába az »élet mesterének« mondott tudományok, az ékes szóló ajakról folyó, nemzeti létünk s jövőnk iránt önbizalmat keltő igéit. Ezen igék nemcsak a fülnek voltak mondva, áthatották azok úgy a tanulóifjúság, mint a hallgató városi polgárság kebelét, s ott gyökeret verve alapjául szolgáltak későbbben a szabadabb eszmékérti lelkesedés és önfeláldozó hazafiasság több kiváló megnyilvánulásának.”⁵

Bocsor tevékenyen részt vett a pápai kollégium irányításában is. Mindjárt megválasztásának évében kinevezték a gimnáziumi tagozat igazgatójának. Ebben a tisztségében igyekezett a tanrendszert a korszerű követelményeknek megfelelően fejleszteni. Elválasztotta az elemi iskolát (sexitát) a gimnáziumtól, s a latin nyelv helyett bevezette a magyar nyelvű oktatást. A gimnáziumot hat, határozottan elkülönített osztályra osztotta, s az addiginál jóval nagyobb lehetőséget teremtett a természettudományok oktatására. A segédtanárokat három évre nevezte ki, az osztályok élére osztálytanítókat (a mai osztályfőnököknek felel meg) állított, s az osztályok mindegyikében bevezette az osztálynapló használatát.

A fegyelmezésben is más módszereket követett, mint elődei. Addig a nevelés csaknem teljesen a tanári önkényen alapult. Bocsor újszerű kapcsolatot épített ki tanítványaival, amely a kölcsönös bizalom és tisztelgeten alapult. Elrendelte, hogy a testi fenytést szüntessék meg, s csak a legsúlyosabb fegyelmi vétség esetén lehetett alkalmazni.

Izzó hazaszeretetet sugárzó, patetikus hangvételű előadásai jó talajra hullottak az ifjú növendékek lelkében, ahol tanításai csakhamar ki is csirázta. Az 1848. március 15-i pesti forradalom után a vidéki tanintézetek közül elsőként a pápai diákok jelentkeztek a honvédseregbe — elsősorban Bocsor nevelőmunkájának eredményeképpen! Az első és második honvédzászlóaljba sorozták be a pápai önkénteseket, akik mielőtt elindultak volna a táborba, elbúcsúztak iskolájuktól és szeretett professzoruktól: 1848. május 22-én nemzeti színű lobogókkal — a Rákóczi-induló és a Marseillaise hangjaira menetelve — Bocsor lakása elé vonultak. A tanár meghatóttan nézett végig a haza védelmére induló hallgatóin és így válaszolt búcsúzó szavaikra: „Önök a hazáért harcolni indulnak, jól tesztek, s ha Önök nem ezt tennék, amit tesztek, mint kárba vesztett munkát, széttépném irataimat és darabokra törve katedrámat, mint tanári pályám hitvány emlékét, irataimmal együtt elhamvasztanám.”⁶

Bocsor tagja lett az 1848-as népképviselői országgyűlésnek is: szülőfaluja, Enying választotta meg követnek. Részt vett a pesti országgyűlés munkájában, különösen a népnevelési kérdések vitájánál tevékenykedett. 1848 telén súlyosan megbetegedett, és lemondott mandátumáról. Bár a szabadságharcban betegsége miatt nem vett részt, a felkelés leverése után mégis a pesti hadbírósgal elé idézték, vizsgálati fogságban tartották. Később visszamehetett Páparra, de eltiltották a magyar história tanításáról. Nemzetünk nagyjairól nem beszélhetett — beszélt hát hallgatóinak a görög, a római és a karthágói hősokról!

3. Az önkényuralom sötét éveiben a főiskola igazgatójaként minden idejét lekötötte az intézmény ügyes-bajos dolgainak intézése. A szabadságharc leverése utáni első tanévben Bocsor a világtörténelmet és az idegen nyelveket (francia, angol, latin) oktatta. Az elkövetkezendő időszakban az iskola pusztán fennmaradásáért folyt a küzdelem, melynek élén Bocsor igazgató állt rendíthetetlenül. 1851-ben az osztrák hatóságok megszüntették a pápai kollégium gimnáziumi tagozatának nyilvánosságát, és a diákok 1857-ig Győrbe és Sopronba jártak érettségizni. 1860-ban állíthatták csak fel újra a kollégium jogi akadémiaját, melyben Bocsor a magyar közjogot és az európai államrajzot tanította.

Tevékeny alakja volt a kiegyezést követő pápai közéletnek. Többféle városi bizottságnak töltött be vezető posztot. Amikor 1871-ben rendezett tanácsú várossá nyilvánították Pápát, ő készítette el a település új szervezetét, s mint a jogügyi bizottság elnöke szigorúan ügyelt a törvényes intézkedések végrehajtására. Szerteágazó szervezőmunkájának volt köszönhető, hogy állami segíélyből fölépült a pápai nótanoda, s a régebbi alapítványokból és az újabb gyűjtésekből megvalósult az óvoda és a rajziskola is.

Bocsor tanári pályáján számos tantárgyat tanított, ám mindvégig a történelmet szerette a legjobban, híret is e tantárgy ékesszóló előadásával alapozta meg. Haza- és szabadságszeretetét, mindenfajta zsarnokság elleni szenvedélyes gyűlöletét a história keretében tudta legszemléletesebben megfogalmazni. A nagy és örök emberi eszményeknek — hősiesség, áldozatkészség stb. — is minduntalan méltó emléket állíthatott óráin.

A „lelkes beszéddel és színes kifejezéssel” megtartott történelemóráin kívül gondoskodott arról is, hogy az írott és nyomtatott szó súlyát is fölhasználhassák növendékei. Nyomatásban és kéziratban fennmaradt történelmi tárgyú műveinek mindegyike tankönyv, illetve jegyzet gyanánt készült. Számos történelmi munkáját kézzel írott sokszorosításban terjesztették a diákok maguk között. A szerző nyomtatásban meg nem jelent történelmi kéziratait „Vezér-fonalul” írta meg növendékeinek, amint azt több fennmaradt — saját kezével lejegyzett — munkájának címdalán ma is olvashatjuk a pápai református levéltárban.

Gazdag történelmi kézírathagyatékának legrégebb darabja 1837-ben készült,⁷ amelyben az ókori kelet történetét (Izrael, Egyiptom stb.), Görögországot, Kárhágóét és Macedóniát olvashatjuk — s római történetekkel fejezi be. A folytatás egy év múlva készült el.⁸ Ugyancsak 1838-ban készült, kéziratban maradt tanulmányában az amerikai kontinens történelméről dolgozta föl 60 oldal terjedelemben.⁹ 1838—39-ben íródott a Világtörténetek rövid rajza III. újabb kori történetek¹⁰ című kézírata, amely azért számít mérföldkőnek a magyar történelemtanítás történetében, mert ebben találkozhattunk először a hegeli történelemfilozófia hatására. Hegel filozófiájának gondolatait históriaoktatásban hazánkban először Bocsor alkalmazta. Ő is a baloldali hegelianusok közé tartozott. 1838—39-es kéziratában félreismerhetlenül ott van a hegeli tanítás számos eleme. Amikor a reformáció elterjedését ismerteti, kihangsúlyozza a szellem és a lélek szabadságának közismert hegeli tételét. Bocsor leszögezi: „Ha a nemzet lelke valamit akar, legyen zsarnokkény, legyen millió fegyveres, legyen hóhérbárd, keresztültör azokon és kívánja szabad akarata teljesülését.”¹¹ Az a szándék vezérelte e gondolatok kimondásával, hogy Ausztria ellen hangolja tanítványait!

Ugyancsak rendkívül jelentős Bocsor István 1841. évi kézírata¹² is, amely másolatban maradt ránk és a középkor történelmét elemzi. Antiklerikális szellem és zsarnokgyűlölet hatja át szintén valamennyi oldalát. Leírja, hogy a római pápaság a történelmi fejlődés folyamán jött létre — s nem valamilyen csodás elrendeltetés hatására. Lerántja a leplet a kereszties háborúk misztikumáról is, amikor elbeszéli, hogy a fanatizált lovagok mily kegyetlenséggel gyilkolták le és rabolták ki Jeruzsálem lakóit. A reformáció közvetlen okaként azt a „szemtelen kereskedést” jelölte meg, amit a római udvar üzött a bünbocsánat-cédulákkal, s hogy ez egyáltalán bekövetkezett, abban komoly szerepet játszott a római katolikus egyház általános lezülése.

³ Bocsor tervezete az iskolák rendezéséről. Ref. Könyv- és Levéltár, Pápa, 1838-as évi iratcsomó Bocsor hagyatékából.

⁴ Antal Gábor: Emlék nagyságos Bocsor István főiskolai tanár, kir. tanácsos úrnak a Dunántúli Ref. Egyházkerület pápai főiskolájában eltöltött tanári működése örömmünnepele alkalmából Pápán, 1882. október 10-dik napján. Pápa, 1882.

⁵ Antal G.: im.

⁶ Kis Ernő: Bocsor István emlékezete. A Pápai Református Főiskola Értesítője 1907—1908.

⁷ 051 ac jelzésű Bocsor-kézirat: Világtörténetek rövid rajza... 1837.

⁸ Világtörténetek rövid rajza II. Bocsor kézírata a Ref. Levéltárban, Pápán.

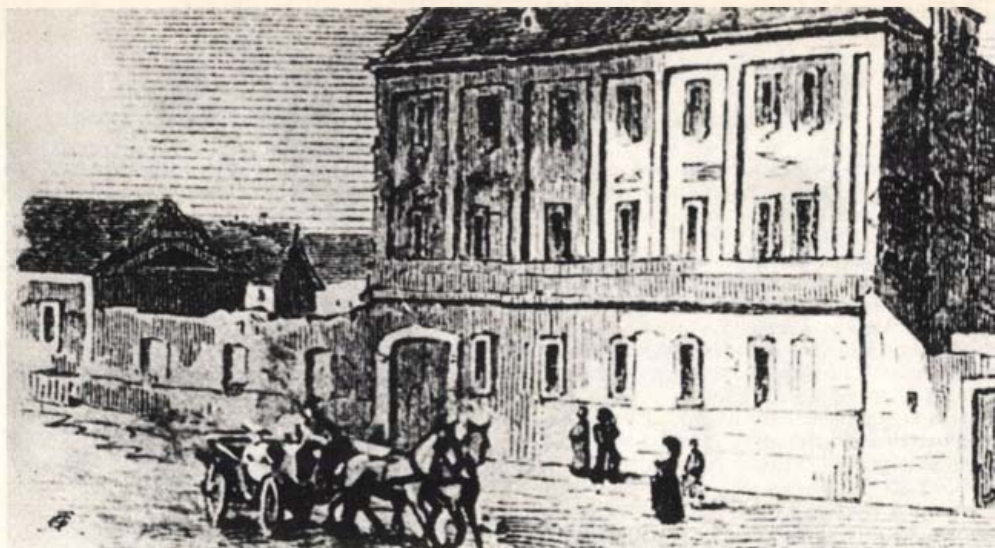
⁹ Amerika, különösen az észak-amerikai egyesült szabad országok történetrajza 1838. 051 ab sz. kézirat.

¹⁰ 051 ac sz. kézirat

¹¹ Bocsor 1838—39. évi kézírata: Világtörténetek rövid rajza III.

¹² Ref. Levéltár, Pápa

¹³ Bocsor: Világtörténetek rövid rajza III.

A pápai kollégium, amelyben Bocsor István tanult, és később tanított. Egykorú metszett.

Am Bocsor nemcsak a katolikus egyház visszaéléseit ítéli el, hanem a protestánsokét is! Kemény szavakkal bélyegzi meg Kálvint is, aki „hajthatatlanságában és keménységében” odáig jutott, hogy a Genfen átutazó Servet Mihály spanyol orvost és teológust elfogatta és máglyán elégettette, mivel az a „Szent-háromságról valami neki nem tetszőt írt.”¹³ Ugyancsak elmarasztalja Kálvinnak a predestinációra vonatkozó hazug tanítását, mert „teljesen elfogadta Szent Agoston setét állítmányát, hogy az ember öröktől fogva feltétlenül el van rendeltetve vagy az üdvözlésre vagy a kárhozatra”.¹⁴

Rendíthetetlen elvhűségét példázzák ezek a gondolatok, mert még arra is volt bátorsága (1841-ben!), hogy saját egyházának megalapítóját is megbélyegezze Servet meggyilkolásáért és némely hamis tanaiért. Ilyen haladó szellemű és könyörtelenül tárgyilagos eszméket a vallásról akkoriban csak Bocsor vallott a magyar pedagógiában.

4. 1882-ben Pápan tanítványai és tisztelői nagy ünnepséget rendeztek Bocsor István ötven éves tanári jubileuma tiszteletére. Az ország minden részéből özönlöttek ide a Bocsor-tanítványok, hogy tisztelegjenek a kiváló professzor szellemi nagysága előtt. Október 9-én este 7 óra-kor a zsúfolásig megtelt pápai színházteremben díszelőadást rendeztek a jubiláns tiszteletére. Az előadás után a főtéren levő Kaszinó erkélyéről meghatottan nézett végig az öt ünneplő fáklyás tömeget, s ezt válaszolta a köszöntő beszédre: „Édes Barátaim, szeretett tanítványaim! Meggyőződtem önök előtt, hogy a kegyelet még nem költözött el a földről, mint Astraca a csilagokhoz... Önök eljöttek öreg tanárjukat fölkeresni a szív és ész két jelvényével: zenével és fáklyavilággal, sőt szép szónoklat melegével is öregbítették fáklyáik melegét... Fogadják érte szívesen köszönetemet... Én ötven év óta lobogtatom önök előtt a világosság és a szabadság szövétnekeit... Legyenek a világosságnak mindenha hű őrői és terjesztői. Legyenek a szabadságnak mindenha tántoríthatatlan harcosai. Küzdjenek örökké, mint Ozmund és Ahriman a sötétség ellen és szabadságtalanság ellen, s mentsék meg hazánkat törhetetlen küzdéseikkel a két ellenséges hatalom uralmától...”¹⁵

Ezután három esztendőn át élete utolsó percéig tanított. 1885. június 3-án hunyt el Széchenyi utcai otthonában, nem messzire szeretett iskolájától.

Az utókor sokáig adósa volt emlékének méltó megőrzésében. Végre megtört a jég, s a pápai középiskolás kollégium a főliszabadulás után fölvette nevét, 1972-ben Pápa Város Tanácsa emléktáblával jelölte meg egykori házát, amelyben annak idején Petőfit is vendégül látta, sőt a kopott ruhájú költőt meg is ajándékozta jobb ruházzal, noha az iskolában őt nem tanította. 1974-ben a Pápai Öregdiákok Köre és az enyingi Vörös Hajnal Termelőszövetkezet a szülőfaluban állítottat tiszteletére domborműves emléktáblát; Pápan lakótelepet is neveztek el róla s a református könyvtárban fából faragott mellszobra (Balló László műve) is hirdeti szellemi nagyságát. Kéziratait, könyveit és egyéb tárgyait is ott találhatók.

ifj. Kálmán Gyula

¹⁴Bocsor: im.

¹⁵Pápai Lapok, 1882. X. 15.